

IRODALOM.

Petrőczy Katalin Szidónia élete és munkái. 1664—1708. Irta Antalffy Endre. Budapest, Hornyánszky, 1903, 8-r (1—122. l.) Gróf Pekry Lőrinczné, Bárány Petrőczy Kata Szidónia élete és költészete. Irta Rímeg Ödön. Marosvásárhely, Grün, 1905. (1—75. l.)

Mint történetíróink, úgy az irodalomtörténetírók figyelmét is a 200 éves évforduló a kuruczkor felé irányította. Egymásután jelentek meg apróbb értekezések és könyvek a kuruczkor nagy alakjairól, eseményeiről és költészetéről. Ezek közül a kritikuskak csak azzal van dolga, a melyek önálló kutatások eredményei, vagy pedig az olvasókat megtévesztve, önállósággal kérkednek. É két munka elsejére az első, másodikára pedig az utóbbi áll. Tárgyuk egy lévén, mindkettőt röviden adjuk.

Antalffy munkájáról sok jót írhatunk. Becsületes, önálló kutatás eredménye, a mely az adatok sokaságát filozófiai ismeretekkel, mély lélektani tudással foglalja át és az adatok hiányát is azzal egészíti ki.

Önállóság mellett is elsősorban kénytelen *Thaly Kálmán*nak Irodalom és műveltség történeti tanulmányaiban megjelnt értekezésére támaszkodni, a mely minden hiányai, sőt botlásai mellett is messziidőre alapvető munka marad.

Antalffy nem csak a hiányokat egészíti ki, hanem a botlásokat is kijavítja. Munkája már ezért is nagy figyelmet érdemel. Ujság számban megy még az is, hogy az életrajzi adatok élvezetes, pragmatikus előadása mellett figyelmét elsősorban Petrőczy Katalin lélektani rajzára fekteteti és költészetének sajátosságait ebből vezeti le.

Rossz hatással van azonban az elfogulatlan olvasóra azon kiméletlenség, a melylyel itt-ott *Thaly Kálmán* tévedéseit ostorozza, sőt pellengére állítja. Az a ki komolyan bepillant a történelemírás műhelyébe, a ki tudja, hogy a leglekiismeretesebb kutatás és az adatok komoly megfontolása esetében is mily nehéz, sőt lehetetlen tökéleteset alkotni, a tévedésektől ment maradni; az nem foglal állást oly élesen egy alapvető munka hiányaival szemben. Csak egy van, mi meg nem bocsátható, sőt üldözendő: a lelkiismeretlen ferdítés.

Hogy tévedni mily könnyű dolog, arról Antalffy saját könyvéből is meggyőződhetik! A felhozható sok példa közül a legnyilvánosabb tévedést hozom fel.

Könyve 50. lapjától kezdve Petrőczy Katalin szerelmes verseit tárgyalva, a motívumok között féltékenységéről is megemlékezik. Felhoz egy példát, a melyben Pekry egy asszony jogait védi; buzgalmaért felesége, „az a rossz asszony“ azzal vádolja, hogy neki szeretője az az asszony! Idézi Pekry leveléből: „... Prokatorai nem lévén, a mint lehetett magam segítettem a dolgát; *eléggé is mocskolódott az a rossz asszony, hogy nekem szeretőm az az asszony.* Valóban rútul voltunk az asztal fölött. Herczeg is igen apprehendálta rossz emberiségét.“ Erre aztán egész házat épít, pedig ha az eredeti levelet jól

szemügyre vesszük, látjuk, hogy az *asszony* helyett *Appony* olvasandó és így feleségének semmi köze az egész dologhoz.

E sorok írója, a ki évek óta gyűjti az anyagot gróf Pekry Lőrincz életrajzához és feleségére vonatkozólag is sok ismeretlen adattal rendelkezik, rengeteg tévedést, hamis történelmi felfogást sorolhatna fel Antalffy ellen is. Hasonlóképen több példát hozhatna fel annak bizonyítására, hogy szerzőt a fiatalos hév elragadja és saját előre feltett s kiszínezett gondolataiba annyira szerelmessé lesz, hogy tárgyiasságát elveszítve az adatokat nem mérlegeli nyugodt komolysággal; de mindez nem változtatna azon előrebocsátott kijelentésen, hogy Antalffy munkája sok, eddig ismeretlen adattal, új felfogással dicsekedhető munka és így irodalmunknak nyeresége.

Mindezt nem mondhatni el *Rimeg Ödönnek* két évvel később (1905) megjelent munkájáról. Pedig micsoda igényekkel lép fel a szerző! Munkáját azért írja, mert az a meggyőződése, hogy Petrőczy Katát költői érdemei „teljes mértékben méltóvá teszik arra, hogy helyet kérjen *eddig nem eléggé méltatott* (!?) nevének a magyar nemzet jeles női pantheonában.“

Minden írónak meg van az a szabadsága, hogy magát másoknál többre becstülje, de ez a nemes önértzet nem jogosítja arra, hogy mások munkáiról tudomást ne vegyen, sőt a mi még szomorúabban jellemző, mások munkáit kihasználja és agyonhallgassa!

Ő mindkét bünbe beleesik. Thalyt hibáival együtt botrányosan kihasználja, a nélkül, hogy meg is emlékeznék róla, az Antalffy munkájáról pedig semmit sem tud.

Lelkiismeretlenségét a legjobban azzal árulja el, hogy úgy akarja feltüntetni a dolgot, mintha Petrőczy Katalin eredeti kéziratából merítene.

Könyve 50. lapján annyira megy, hogy (természetesen Thaly után) leírja azt „a kis nyolczadrét alakú, pörös-feketés kötésű írott könyvecskét, melyet Rhédei Klára grófinő fedezett fel az ózdi kastély könyvtárában s melynek címlapján ez áll: Petrőczy Kata Szidónia tulajdon kezébe írott énekek, *ma az erdélyi múzeum őrzi kegyelettel.*“

Ha vette volna magának azt a fáradságot, hogy csak kérdést is intézzon az Erdélyi Múzeumhoz, megtudta volna, hogy a költőné kéziratái is csak a Thaly állítása szerint adattak át az Erdélyi Múzeum kéziratárának,¹ de ott hasztalan kerestetnek és az átadásról sem maradt semmiféle feljegyzés s arra a múzeum őrői nem is emlékezhetnek.²

Igy kénytelenek vagyunk megelégedni azzal, a mit Thaly az *Athenaeumban* és *Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányaiban* közölt.

A ki az eredetihez akart fordulni, az fel is említi ezt, de Rimeg megelégedett azzal, hogy másodkézből merítsen, botrányosan jellemzi azonban eljárását, hogy önálló kutatónak tünteti fel magát.

Ez felment attól, hogy munkája további ismertetésébe bocsátkozunk. E pár sorra is csak azért érdemesítettük, hogy példája követéséül mindenkit óvjunk.

R. Kiss István.

¹ *Thaly*: Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. 170. l.

² *Thaly* K. itt is közölt adataira támaszkodva az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára néhány évvel ezelőtt megkísérelte a kézirat visszaszerzését, azonban eredményre ez sem vezetett. Thaly tudósítása szerint a kézirat Gyulai Pálnál, Gyulai tudósítása szerint Thaly Kálmánál volna, de a Múzeum könyvtárában nincs.

Fritz Reuters sämtliche Werke. Vollständige, kritisch durchgesehene Ausgabe. Mit einer Biographie des Dichters und mit Einleitungen herausgegeben von *Dr. Carl Friedrich Müller*, Professor am kgl. gymnasium in Kiel.—Leipzig, Hesse, s. a. (1905—1907.) 8-r. 7, 4, 4, 3, 4 kötet, összesen 3438 l.

1.

A német remekírók kitűnő és selejtes kiadásainak olyan sora jelenik meg legújabbban, mióta a horatiusi *nonum prematur in annum* gyakorlati célú, modern változata: az írói jognak törvénybiztosította harmincz éves határa egészen divatosnak maradt írókra nézve is lejárt, hogy ezeket figyelemmel kíséreni, különösen magyar és különösen szűkebb célokra is törekvő folyóiratban nemcsak helyénvaló nem volna, de helyszűke miatt lehetetlen is.

Reuter művei kivételek; ebben a kiadásban, a melyet ismertetni akarunk, kétszeresen azok. Mert Reuter nem is Németországnak, hanem a kis Mecklenburgnak szülöttje (mint *Unkel Bräsiggel* mondatja: *bürtig aus Mekelborg—Swerin*), nem is német, hanem alnémet és neve egy új irodalom diadalát jelenti. Munkáinak új kiadása pedig nemcsak mintaszerű kritikai kiadás, a melyet Müller, Reuter műveinek egyik legjobb ismerője, nagy akribiával rendezett sajtó alá, hanem szövegmegállapításai miatt is új fejezetet jelent a Reuter-kiadások sorában.

Nálunk is szokás volt egy ideig erdélyi és magyarországi irodalomról beszélni. De Reuter sokkal inkább mecklenburgi, mint a mennyire erdélyi nálunk Mikes Kelemen, a mennyire magyarországi pl. Szaitz Leó. Az az elzárkózott önállóság, a melylyel a nagy német egység létrejöttéig az egyes német államok fejlődtek, még könnyebben érthetővé teszi, hogy mecklenburgi, sváb vagy bajor irodalomról beszélünk; mert a politikai elkülönültség Németországban sokkal élesebben határolta el egymástól a nyelvjárásokat, de sokkal jobban fejlesztette is, mint nálunk.

A Lübecki-öböltől keletre, a Warnow és a Trawe alsó folyása mentén megmaradt a legújabb időkig egy darab középkor: a két Mecklenburgban. A lápos, ingoványos vidék nádasai — *datschülp un dat ruhr* — között, föl a Keleti-tenger partjaiig él egy hideg, erős, épen nem érzélgős természetű, zárkózott, de jókevelű, konzervatív nép: az alsószász népfajnak egy töredéke. Máig megőrizte rendi alkotmányát; máig megőrizte azt a *dude, düd, dütsch* nyelvet, a melyet az első *lautverschiebung* után kialakult németség a maga egészében legkésőbb a IX. századig beszélt.

Ez a nép tanította nyelvére Reutert, ennek a népnek nyelvét tanította Reuter megbecsülni, Mecklenburgból jött a *gesunder menschenverstand* korszakának egyik kedvelt írója, Johann Jakob Engel is. De csak az életnek flegmatikus élvezetét hozta magával, a világos, tiszta, gondolkodó főt. Az a végtelen kényelem, a melylyel élni tudott, — mely drámái legjobbjából a *Der edelknabeból*¹ (1772.), egyetlen

¹ E dráma tárgyát már két évtizeddel Engel előtt, de Engel drámájával minden mozzanatában egyezőleg följegyezte naplójába Halmágyi István. (1752.) V. ö. Akad. kiadása. 517. l.

regényéből, hol anyai nagyatyját örökíti meg, a *Herr Lorenz Stark*ból élénk tárul, (mind a kettő olyan folyékony, kedves menetű, hogy azt soha izgalmasabb jelenet nem zavarja), — nem volt jellemzően mecklenburgi. Reuternek minden sorából meglátszik szülőföldje: *Mecklenborg*: — *un schön is 't in 'n ganzen worden, dat weit jeder, de dorin buren is un tagen; un wenn en frömd minsch 'rinne kamen deiht, un hei hett ogen tau seihn, dat unsern Herrgott sin hand up wisch un wald, up barg un see sülwst rauht hett.*¹ Ebből az országcskából jött Reuter a német irodalomba. Magával hozta népének hosszú ideig elfojtott érzését hideg jókedvével együtt, és megmutatta, milyen lágy, melódikus hangokat lehet kicsalni a *plattdütsch* nyelvből is. A *Kein hüsung* egy-egy részlete a nyelv művészies használatában páriát ritkítja:

De blage wepstart dröggt tau nest —
 hei is nah fauderhalen west —
un nicht, un nicht sick ängstlich üm,
 wat ein em ok gewohr woll ward,
un slüppt un krüppt un hüppt herüm,
un swippt un wippt mit sinen start
 un böhr dat köppken in de höcht — — —

A *Kein hüsung* zengő sorával, az *Ut mine stromtid* remek prózájával Reuter az alnémet nyelvet, melynek addig is jelentős irodalma volt, a felnémet mellé helyezte; ha Voss, Burmester, Brinckman nem hatott eléggé, ha Reuter ellenfele, Klaus Groth, Arndt véleménye szerint is² nem eléggé erőteljes, Reuter megjelenésével a *sassische sprak* egyenrangúvá lett a délnémet nyelvjárásokkal: klasszikust adott nemzetének.

Reutert nálunk kevésbé ismerik, de a ki ismeri, szereti is. (Hunfalvy Pálnak kedves írója volt.) Külföldön azonban mindenhol népszerű: még Amerikában is van szobra.³

Müller Reuter-kiadása tehát nemcsak Mecklenburgnak, nemcsak Németországnak, hanem az egész művelt világnak szól. Ez egyik jelentősége; a másikat, hogy minden tekintetben teljes, hogy pontos, hogy szövege az egyedüli megbízható szöveg, alább részletezzük.

2.

Müller neve a Reuter-irodalomban eddig is ismeretes volt. *Der Mecklenburger volkomund in Fritz schriften*⁴ díszes kiállítású könyvében kitűnő szólásgyűjteményt adott Reuter műveiből, nemcsak szótáralakban, hanem bőséges magyarázatokkal, párhuzamos idézetekkel, — úgy hogy munkája nem csupán Büchmann könyvének lehet kiegészítése, hanem összehasonlító irodalomtörténeti és folklorisztikus czélokra is használható. *Zur sprache Fritz Deuters* cz. füzetében⁵ Reuter francia és francziás, valamint makaróni-kifejezéseit (*zwitter-*

¹ Wisz — un wohrhaftige urgeschicht von Meckelnborg. Irstes kapitel. Müller ed. XVIII. 50. l.

² Levele a Kölnische zeitung 1858. folyamában. Id. Müller. ed. VII. 10. l.

³ Pallas Lexicon XIV. 517. l.

⁴ Sammlung und erklärang volkstümlicher wendungen und sprichwörterlicher redensarten im mecklenburgischen platt. Leipzig, 1901. 8r., XII., 132. l.

⁵ Ein beitrage zur kenntais der mecklb. mundart. Leipzig, 1902. 8r., 50. l.

bildungen) és -ing végzetű deminutívumait rendszerezte. *Zur textkritik in Fritz Reuters werken* cz. füzete pedig a *Kein hüsung* szövegét állította helyre.¹

Mindez előrelátatta, a kiadás pedig bebizonyította, hogy Müller volt a leghivatottabb Reuter kritikai kiadásának sajtó alá rendezésére.

Az új kiadás 18 kötetéből az első és az utolsónak nagy része nem Reuter munkája; az első Reuter életrajza; az utolsónak Reuterlexicon a czíme, alapjában véve pedig szótár. E két kötettel utóbb foglalkozunk. A többi kötet beosztása a következő: II. *Julklopp*. (Annyi mint karácsonyi ajándék.)² III. Vigjátékok. IV.—V. *Läuschen un rimels*. (Anekdoten und rimelei.) VI. *Reis' nah Bellingen*. VII. *Kein hüsung*. VIII. *Hanne Nüte un de lütte pudel*. (— und der kleine pudel.) IX—X. XII—XVI. *Olle kamellen*. (Alte kamillen.) XI. *Schurrnurr*. XVII—XVIII. Kleinere schriften.

Minden kötethez, illetve minden munkához külön bevezetést irt Müller, melyben az illető mű megértéséhez szükséges tudnivalókról tájékoztatja az olvasót s a munka történetét: megírását, kiadásait, hatását ismerteti. Egyik-másikban a helyesírásra vonatkozó megjegyzéseket is tesz; a német helyesírás régebbi ingadozásairól tudva, ez sem látszik kevéssé fontos kérdésnek, különösen tájszólásban irt munkáknál, melyeknél a fonetikai írást egyeztetni kell a helyesírással.

Nem érdektelen Reiter vigjátékaihoz irt bevezetés, melyben a *Die drei Langhänse* cz. bohózat hiteles szövege megállapításának nehézségeiről értesülünk. A *Kein hüsung* szövegének meg éppen egész története van: a második kiadás egy tévedése óta egy lapnyi szöveg mind máig kimaradt. Különös, hogy ez Reuternek éppen avval a munkájával esett meg, melyet ő maga legtöbbször tartott. Abban, mely Jehann és Marieken történetében a legerőteljesebben festi a mecklenburgi állapotokat, a jobbagyságnak azt a tűrhetetlen helyzetét, a melyre több hasonló példa nincs Európa történetében. Erő és báj ritkán egyesül olyan szépen a nyelvvel, mint ebben a munkában. Még különösebb véletlen, hogy éppen az a részlet maradt ki az előző kiadásokból (és erre nem mutat rá Müller), a mely egészben is Reuter legpoetikusabb alkotása: a *De klag'* egyik részlete.

A *Hanne Nüte-vagel un minschengeschicht* 1860-ban jelent meg és 12 év alatt 7 kiadást ért. Míg a *Kein hüsung* egyáltalában nem lett népszerű, noha Reuter a legjobb munkájának tartotta, annak mondja Arndt, Gaedertz és Müller is, humoros munkái igen nagy hatást tettek. Ez utóbbiak közül való a *Hanne Nüte* is.

Az *Olle Kamellenek* szívesebben vettük volna egy egységes, áttekinthető ismertetését, mint ezeket az elaprózott bevezetéseket. Igaz, hogy e ciklus részei önálló egészek: *Woans ick tau 'ne fro kamm*. (Wie ich zu einer frau komme.) *Ut de franzosentid*. (Aus der franzosenzeit.) *Ut mine festungstid*. (Aus meiner festungszeit.) *Ut mine*

¹ Ismerteti az Egylet Philol. Közl. XXXII.

² A *Mecklb. volksmund* szerint (53. l. 334. sz.) *Jul* ist der name des heidnischen festes der midwintersnatten, mit dem das neue jahr beginnt. *Jul* heiszt rad und bezeichnet des jahres umrollung. Man vernimmt ein plötzliches klopfen (*klapp*): die gabe fliegt herein.

stromtid. (Aus meiner landsmannszeit.) *Dörchläuchting*. (Durchlaucht, IV. Adolf Frigyeszt érti.) *Reis' nah Konstantinopel*.¹ De a humor, mely átvonúl rajtuk, egy-egy alak közös jellemvonása, sőt azonossága, néhány párhuzamos részlet sokkal jobban kitűnt volna egy összefoglaló bevezetésből, mint így. Sőt tovább megyünk. A XVII. kötetben levő kisebb iratok között az *Unterhaltungsblatt für beide Mecklenburg und Pommern*-ből átvett apróságokban újra találkozunk *immeriter entspekter Bräsig*-gel, a *Stromtid* kitűnő alakjával. Nem lehetett volna-e ezeket a részeket a *Stromtid* tárgyalásával egy kalap alá vonni és a derék unkel alakjának fejlődését, az egyik vigjáték *Onkel Jochenjät* is figyelembe véve, így kimutatni?

Az utolsó kötet elején közlött kisebb iratok elseje Reuter védekezése az őt támadott másik plattdötsch író, Klaus Groth ellen. Groth, a ki a plattdeutsch nyelvek egyetemi tanára volt, a *Läuschen und rimels* nyelvét és tárgyát egyként kifogásolta. Érdekes az az éles, metsző gúny, a melylyel Reuter Groth támadását visszaveri. Groth — úgy mond — *ditmars* szemüvegen át nézi az *előpomerán-mecklenburgi* nyelvjárást; tárgy dolgában pedig Groth maga dicsérte *Quickborn*-jában sokkal több követni való akad. Hogy ebben a vitában Arndt Reuter pártját fogta abban a cikkében, melyet Müller a *Kein hüsung* bevezetésében közöl, az még nem jelentené a Reuter igazát. Mert Reuter írja, hogy Groth szerint Lauremberg, Sackmann, Voss, Bornemann és Arndt csak az ő, a Groth *albérlői a plattdötsch használatában*. Grothnak ez a fölfogása persze Arndtot is sértette. De a Reuter igazát bizonyítja az új tájszólás-kutatás, a melyből kitűnt, hogy Reuter mindig hamisítatlan mecklenburgi volt nemcsak egyéniségében, hanem nyelvében is.

Müller bevezetései ellen két kifogásunk van. Az egyik, hogy tárgyi szempontból nem foglalkoznak elég mélyrehatóan Reuter munkáival: egyik-másik munkánál lehetett volna és nem ártott volna forrástanulmányokat, irodalomtörténeti összehasonlításokat végezni. A másik az a kategorikus hang, nem komoly, filológiai munkába való szólásmód, melyet elvéve bár, de használ s melyet más régebbi dolgozataiból is ösmerünk (különösen a *Mecklb. volksmund* címűből). Az olyan megjegyzések a mások ellenvéleményéről, hogy: *mag glauben, wer will!* vagy: *credat Judaeus apella!* = hiszi a piszi, legalább is nem érvelés, bizonyítás a maga véleménye mellett.

3.

A kiadást, mint említettük, terjedelmes (160 lapnyi) életrajz vezeti be. A népszerű Reuternek természetesen nem ez az első életrajza. *Glagau* még Reuter életében (1865) megírta azt. Utána *Wilbrandt* (1874), *Ebert* (1874), *Gaedertz* (1859—1901), *Römer* (1896) irták meg terjedelmesebben azt, *Warncke* (1899) meg éppen alnémet nyelven:

¹ Ez a részlet bizonyítja, hogy Reuter vagy nem, vagy nem jól ismerte a magyar viszonyokat. *Ich habe mich* — írja (Müller ed. XVI. 82.) — *in deinen willen gefügt, wie ich es immer tue, obgleich ich mehr für, fogasch gewesen wäre, von dem Bädeker auch spricht, und der mir für die kaiserlich-königlichen oesterreichischen staaten individueller zu sein scheint*. Az is lehet, hogy a kiegyezésen, illetve a koronázáson gyolódik.

Fritz Reuter. Woans hei lewt un schrewen heft. (Wie er gelebt und geschrieben hat.)

Müller életrajza kissé sablónos, nem eléggé meleg, de pontos, minden részlete kiterjedő, Reuterrel és környezetével elég behatóan foglalkozó munka. Új adatot nem sokat ad, de élesebben bevilágít azokba a viszonyokba, melyek között Reuter ifjúságát töltötte. Hiszen kevés ember van, a ki annyira változatos életet élt, mint költőnk; kevés költő, a ki olyan későre szólal meg. Reuternek ifjúsága annyira viszontagság között mult el, hogy életerejét alig győzzük bámulni.

Stavenhagenben, Kelet-Mecklenburgban született, 1810. november 7-én. Apja az akkor mindössze 1200 lakost számláló városka polgármestere és városbirája, nagy műveltségű, nagy tiszteletben álló férfiú, kissé zárkózott és bizalmatlan természetű volt; anyja sokat betegeskedett és korán árván hagyta őt. Reuter első tanulmányait szülei házában, sok magántanító vezetése mellett végezte. A gimnáziumot Friedlandban kezdte el, de miután ennek akkor nagyon jó hírű iskolájában nem boldogult, Parchimban, Joh-Jak. Engel és a nagy Moltke szülőhelyén, atyja a gimnázium igazgatójánál a jónevű Zehlickenél helyezte el, hogy szorosabb felügyelet alatt legyen. Itt 1831-ben, (tehát elég későn) csakugyan érettségi vizsgát tett. Müller még érettségi tételét, dolgozatainak bírálatát, és érettségi bizonyítványát is egész terjedelmében közli.

Egyetemi éveit mint joghallgató Rostockban kezdte meg; de a száraz kis északnémet városka élete s maga az egyetem is nem volt kedvére való. Ezért, bár sokat kellett érte atyját kérnie, rövid idő múlva Jenában, a *Germania burschenschaft* körében találjuk. A burschokkal, akaratlanul bár, politikai zavargásokba keveredett. Ezek miatt a rendőrség őt Jenából kiutasította s 1833-ban költőnk visszatért szülővárosába.

Innen Berlinbe vitte balszerencséje, a hol a rendőrség a *Germania* tagjait sorra elfogta. Reuter még idejében Lipcséke menekült, de mivel atyja szigorúan ráparancsolt, hogy jöjjön haza, elindult Stavenhagen felé. Utját szerencsétlenségére Berlinnek vette, itt a rendőrség a jénai dolgok miatt elfogta. Megkezdődött a festungstid idejének sok keserves és sok tréfás éve.¹ Silberbergben, Glogauban, Magdeburgban, Berlinben, Graudentzben és Dömitzben szenvedett várfogságot az ifjú, a kinek halálbüntetését előbb 30, majd 8 évi várfogságra változtatták. Ill. Frigyes Vilmos halálával, 1840-ben végre amnesztiát kapott.

Miután jogi tanulmányainak folytatását hiába kísérte meg — Tübingenben föl sem vették, Heidelbergben pedig kitört rajta régi, könnyelmű természete — három évig Rust vezetésével gazdálkodást tanult. Ezalatt egészsége, mely a sok várfogságban megrongálódott, teljesen helyreállt. Ekkor ismerkedik meg legjobb barátjával, Peters-szel (Müller költőnk megmentőjét látja benne) és későbbi feleségével, Luise Kuntzevel. Ebbe az időbe esnek első írói kísérletei, és atyja halála.

A kemény, szigorú polgármester uagyon szerette fiát; de tapasztalatai azt bizonyították, hogy: *ut em ward nicks!* — nem lesz abból

¹ Dömitzben a várkapitány leányával kölcsönösen megszeretik egymást, azonban, éppen mikor szerelmet vall, meglepi őket a várkapitány és reverzálist vesz Reutertől, hogy a költő „teljesen közönyösen érez a várkapitány minden leánya iránt!”

a fiuból semmi. A sors tragikus játéka volt, hogy meghalt, mielőtt látta volna fia jövődjét nagyságának legalább a kezdetét.

1850-ig Reuter gazdasággal foglalkozott; a *stromtid* évei csak akkor érnek véget, mikor Treptowban letelepedve magántanítással keresi kenyerét s 1851 június 16-án, meglelt férfi korában, végre nőül vehette régi szerelme tárgyát: Luise Kuntzet.

Ezután nyugodtabb évek következnek: a költői ébredés évei. Müller szembeszáll azok véleményeivel, a kik szerint költőnk Groth hatása alatt kezdett el írni s bebizonyítja, hogy Reuter *Läuschen* un rimels-ét már sokkal előbb, mint a Quickborn megjelent, kezdte platt-dütsch írni.

E könyvének váratlan hatása, sikere buzdította tovább az írásra s ezután sorra jelennek meg művei. 1856-ban Neubrandenburgba költözött. Itt időzésébe esett legtöbb munkája. Legszebb éve azonban bizonyára az utolsó neubradenburgi év (1863) volt, mikor a rostocki egyetem honoris causa doctorává avatta. „Hätte dies doch der vater erlebt! ...“ mondja Müller.

Mikor ebben az évben Neubrandenburgból távozik, már Németország egyik legnagyobb költője: az alnémet birodalom zászlóvivője.

Élete utolsó szakaszát Eisenach fenyvesei között, bájos vidéken, a Wartburg tövében élte, ott, a hol a legenda szerint most 700 éve Magyarországi szent Erzsébettel a rózsacsoda történt. Élete alkonyodó idejének nyugodalmát még konstantinápolyi útja szakítja meg. Hazatérével pompás villát épít a Wartburg tövében, s ezután boldg évek következnek: elégtétel a multakért. Mikor az 1866-iki háború kiüt, hazája diadala, mikor Bismarckot köszönti a vasember levele az egykor *hazaárulásért* elítélt Reuterhez meglelégedéssel tölti el lelkét.

1868. karácsonyán nejevel még egyszer Mecklenburgba útazott, szülőföldjére. Csak búcsuzni: hazáját nem látta többé; de megérte Németország egyesítését, megérte, hogy eisenachi villájában is hazájában volt. 1874 július 12-én szívbaj ölte meg.

Freytag gyönyörű emlékezése Reuterre zárja le Müller Reuter-életrajzát.

Sok új szempont Müller művében nincs; de Reuter egyéniségének fejlődése elég élesen domborodik ki, Reuter atyjának az eddigi életrajzokban nem épen vonzó alakja, bár Goethe atyjának vonásaival ellátva, érthetővé, sőt megnyerővé válik fölfogásában. Ez biográfiájának legfőbb érdeme. Mint népszerű modorban írott életrajz nincs arányban avval a tudományos munkával, előtanulmánynyal, kritikai revízióval, mit Müller e kiadás érdekében végzett.

4.

A kiadást egy lexikon, helyesebben mondva: szótár zárja be, melyet előzőleg különnyomatban ismertünk. Az észak- és a délnémet nyelvjárások különbségeit tekintve, még német embernek is föltétlenül szükséges ez a szótár. Hogy a *Kein hüsung* néhány szavát idézzem bizonyosságul: a délnémet csak szótárral tudhatja, hogy *bottervagel* = *schmetterling*, *wepstart* = *bachstelze*, *trecken* = *ziehen*, *hewen* = *himmel*, *lütt* = *klein*, *glüug'nig* = *glühend*, stb.

A szótárnak vannak hiányai. A kijegyzettek közül csak a leg-

gyakrabban előfordulókat: *säden, sädte* (sagen, sagte), *slimm* hiányát emlitem meg. Nem helyes az sem, hogy egy, e kiadáson kívülálló könyvre (*Der mecklb. volksmund*) gyakran utal. E helyett a megfelelő részeket közölhette volna. A kiadás közben észrevett hiányokat a lexikon végén pótolta.

Ha még megjegyezzük, hogy a fontosabb művekhez névmutatót csatolt s a kiadás végén Reuter műveinek alfabetikus jegyzékét is összeállította, megjelenésük évével ellátva, — világosan áll előttünk Müller munkája. Használható életrajz, gondos szöveg, minden munkához külön bevezetés, bibliografia, szótár, névmutató, tartalomjegyzék, jegyzetek a szöveg alján, Müller kiadásában minden meg van, a mit egy mintaszerű kiadástól elvárunk. Egyetlen hibája, hogy képek is vannak benne, helyesebben, hogy a képek nem tartanak lépést a kiadás jóságával.

Reutert a maga valóságában ebben a kiadásban élvezhetjük először.

G—s.